

Samenvatting Themadag Tapuit

'behoud van een kenmerkende duin- en heidevogel'

De tapuit is een sterk bedreigde soort die op de Rode Lijst staat. Door gebrek aan dynamiek van zee, wind en zand, de grote hoeveelheid stikstof in de bodem en de achteruitgang van het aantal konijnen is zijn favoriete leefgebied, open duinen met kale plekken, op veel plaatsen verdwenen. Het is daarom van groot belang dat op korte termijn geschikt broedgebied wordt gecreëerd. Dit kan onder andere door een uitgekiend begrazingsbeheer, zo bleek op de Themadag Tapuit van Vogelbescherming Nederland.

Aanleiding

In het begin van de jaren zeventig broedde er nog 2.000 tot 3.000 paar tapuiten in Nederland; nu nog slechts 200 tot 250 paar. Het aantal broedparen is sinds 1990 met bijna 90 procent afgenomen. De afname wordt niet alleen in Nederland gezien maar ook in de rest van Europa. Waarom is dit aantal zo gedaald? Weten we genoeg om de huidige populatie te waarborgen en welke beschermingsmaatregelen horen daarbij? Om deze vragen te beantwoorden organiseerde Vogelbescherming Nederland 29 november 2013 een Themadag Tapuit. Ruim vijftig beheerders, onderzoekers en beleidsmakers van onder andere Sovon, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Landschap Noord-Holland, De Vlinderstichting en PWN, kwamen in Castricum bij elkaar om kennis uit te wisselen. Met als doel: hoe beschermen we de tapuit?

Oorzaken van achteruitgang

Vergrassing

Sinds 2006 doen Stichting Bargerveen en Sovon gezamenlijk onderzoek naar de achteruitgang van de tapuit in Nederland. De oorzaken zijn deels bekend: door vergrassing en afgenomen konijnpopulaties kunnen tapuiten niet meer uit de voeten, omdat hun manier om voedsel te verzamelen een korte vegetatie verlangt. De hoge stikstof depositie is de oorzaak van deze vergrassing. Maar deels ligt de afname van de konijnenstand ten grondslag aan de vergrassing. Konijnen zorgen voor een korte, grazige vegetatie, waarmee de tapuit wel uit de voeten kan. Een herintroductie van konijnen zou een oplossing kunnen zijn bij het tegengaan van de vergrassing in de duinen. Jammer genoeg is een herintroductie niet kansrijk, mede vanwege het risico van de verspreiding van ziektes.

Predatie

In sommige broedgebieden van de tapuit is de invloed van predatie door met name vossen groot. Vossen graven hier de nesten uit en eten de eieren. In de laatste noemenswaardige binnenlandse populatie, in het Drentse Aekingerzand, werden zelfs broedende vrouwtjes van het nest gepakt door de vos. Daarom worden de nesten in dit resterende bolwerk, maar ook elders, beschermd met gaas. De resterende broedparen zijn zo schaars dat de overleving van ieder vrouwtje van groot belang is voor de populatie.

Andere oorzaken

Maar er lijkt meer aan de hand te zijn: ook in ogenschijnlijk geschikte gebieden komen geen tapuiten meer voor. Mogelijk is de voedselsituatie in deze gebieden niet geschikt (een groot en gevarieerd aanbod aan insecten) of ontbreekt nestgelegenheid (konijnenholen). Niet één factor, maar een combinatie van verschillende factoren doet de tapuit de das om.

Op een aantal locaties vertonen embryo's bovendien groeifwijkingen en zijn er hoge concentraties dioxines aangetroffen in eieren (van Oosten et al. 2012, Vakblad Natuur, Bos en Landschap 9:32-34). De concentraties PCB's en dioxines in de bodem waren op de onderzochte locaties erg hoog, en deze stoffen accumuleren in de voedselketen. Het effect op de populatie en op het hele ecosysteem is nog onbekend.

Ook is onderzoek verricht naar de genetische variatie tussen populaties. De resterende populaties blijken totaal verschillende genen te bezitten. Klaarblijkelijk vindt er bijna geen uitwisseling plaats tussen populaties. Dit maakt de resterende populaties extra kwetsbaar voor inteelt. Daarnaast kan een ongunstige sex-ratio (meer mannetjes dan vrouwtjes) meespelen.

Het blijkt dat jonge tapuiten die later in het broedseizoen uit het ei komen hebben een lagere kans op overleving dan jongen die dat eerder doen. Mogelijk is de hoeveelheid beschikbare prooien later in het broedseizoen een beperkende factor. Het aanbod aan beschikbare prooien verschilt per jaar, dit heeft waarschijnlijk invloed op de overleving van de jongen, die sterk varieert tussen jaren.

Daarnaast levert recreatie verstoring op. De indruk van SOVON Vogelonderzoek Nederland is dat voorspelbare recreatie, zoals het gebruik van wandel- en fietspaden, minder effect heeft op tapuitenpopulaties dan niet voorspelde verstoring. Een wandelaar die van de paden afwijkt veroorzaakt een veel grotere verstoring.

Succes met begrazing

Begrazing is een populaire beheermaatregel. Het leidt vaak tot een gedeeltelijk herstel van kortgrazige vegetatie en open plekken, maar niet altijd tot herstel van de populatie tapuiten.

Op Terschelling heeft Staatsbosbeheer op de Landerumer Heide wél succes met een uitgekiend, gefaseerd begrazingsbeheer met diverse soorten grazers: schapen, geiten, pony's en runderen.

Vanaf 1987 is hier begonnen met het herstel van de duinheide. Staatsbosbeheer begon in dat jaar met het bestrijden van de toen nog aanwezige prunus. Daarna volgde het inzetten van grazers. In 1993 leek het beheer voornamelijk niet het gewenste resultaat te bereiken, grassen domineerden de heidevegetatie nog steeds. Toch trad daarna een verandering op, de vergrassing werd minder en de heide vegetatie herstelde. Ook ontwikkelde zich meer open zandplekken. Het aantal broedende tapuiten steeg hierdoor, geheel tegen de landelijke trend in.

Natura 2000 en de tapuit

De tapuit is als doelsoort opgenomen in de aanwijzingsbesluiten van verschillende Natura 2000-gebieden. Voor deze gebieden geldt een strikte beschermingsregime en moeten maatregelen voor het behoud en herstel van deze soort worden opgenomen in de betreffende beheerplannen. Deze eisen golden tot voor kort ook voor de populaties van de tapuit waarvoor een complementair doel was opgenomen in de aanwijzingsbesluiten van bepaalde Natura 2000-gebieden die zijn aangewezen voor andere soorten en bepaalde habitattypes. Door het opnemen van deze complementaire doelen gold het Natura 2000-beschermingsregime ook voor de tapuit in deze gebieden. Helaas zijn deze complementaire doelen inmiddels geschrapt. Het gevolg daarvan is dat juridisch gezien de tapuit minder goed is beschermd in deze gebieden dan voorheen. Dit geldt bijvoorbeeld voor het duingebied bij Den Helder. Na wijziging van het aanwijzingsbesluit van dit gebied heeft de tapuit hier geen extra beschermende status en dreigt de goedkeuring van grootschalige evenementen die schadelijke effecten kunnen hebben op de tapuit.

Kansen

Er zijn beslist dus meerdere factoren die het de tapuit moeilijk maken. Daarbij is geen duidelijke hoofdfactor te noemen. Onderzoekers zien kansen om de resterende populaties te herstellen. Want ondanks de landelijke afname is er een recente opleving van het aantal broedpaar tapuiten te zien op de Waddeneilanden.

Meer leefgebied

Uit het populatieonderzoek is gebleken dat tapuiten bijzonder plaatstrouw zijn. Door een geringe mate van uitwisseling tussen de resterende populaties, is de omvang en de gezondheid van nog bestaande populaties, zoals die in de Kop van Noord-Holland, van enorm belang. De laatste, kleine populaties tapuiten zijn zeer kwetsbaar, onder andere door genetische verarming en door kans op calamiteiten, zoals overmatige predatie. Daarom luidt het advies van SOVON en Stichting Bargerveen om gebieden grenzend aan de huidige leefgebieden geschikt te maken voor tapuiten.

Dynamisch duinbeheer (verstuing) is op lange termijn belangrijk om het leefgebied van de tapuit te herstellen; het heeft echter pas na tientallen jaren een positief effect. Plaggen van vergraste duinen lijkt ook een goed alternatief om kortgrazige vegetaties te verkrijgen. Dat kan machinaal, maar ook kleinschalig plaggen met vrijwilligers kan al helpen. Omdat er meer insecten (=voedsel) in langer gras zitten, is het slim om wat hogere vegetatie te behouden in je tapuitenlandschap als bron van insecten. Het inzetten van grazers kan zeker positief werken voor de tapuit, maar beheerders moeten goed nadenken over de begrazingsdruk, de periode van begrazing en over de soorten grazers die ze inzetten. Elk soort grazer heeft zijn voor- en nadelen. Het gebruik van meerdere soorten grazers, zoals op Terschelling, lijkt een goede strategie. Konijnen maken gebruik van de faciliterende werking van grazers en houden op hun beurt de vegetatie kort én zorgen voor nestgelegenheid (konijnenholen).

Nestbescherming

Een andere aanbeveling is het ingraven van nestkasten. Als noodmaatregel om de soort voor direct uitsterven te behoeden zijn afgelopen broedseizoen in twee populaties nestbeschermers geplaatst om predatie tegen te gaan. Het is een relatief goedkope maatregel die succesvol wordt toegepast. Nestbescherming lijkt in dit stadium essentieel, de resterende individuen zijn de noodzakelijke bron voor verspreiding van de tapuit in Nederland. Het ingraven van nestkasten kan ook in de aangrenzende gebieden van bestaande populaties. Nestkasten bieden broedlocaties in gebieden waar konijnen ontbreken. Maar ook in gebieden waar wél konijnenholen aanwezig zijn kunnen nestkasten ingegraven worden. Nestkasten bieden namelijk een betere bescherming tegen predatie en tegen vertrapping van grazers.

Een middel: de PAS

Reductie van de effecten van stikstofdepositie is hard nodig om de vergrassing van de duinen tegen te gaan. Hiervoor is de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) ingesteld. Hiervoor stelt het Rijk middelen beschikbaar om de negatieve effecten van stikstof in Natura 2000 gebieden terug te dringen. In die gebieden wordt de achteruitgang van de biodiversiteit, voor zo ver die het gevolg is van stikstofdepositie, tot staan gebracht en omgezet in herstel. Maatregelen als kleinschalige verstuingen of het kleinschalig plaggen van vergraste duinen kunnen met de PAS regeling in Natura 2000 gebieden bekostigd worden. De overheid streeft er naar om de PAS in de zomer van 2014 in werk te laten treden. Voor meer informatie over de PAS regeling: <http://pas.natura2000.nl/>. Op de site staat ook een kaart van Nederland met locaties waar de PAS regeling van toepassing is.

Helaas hebben de PAS maatregelen veelal een tijdelijk effect en is het een soort lapmiddel voor de hoge stikstofdepositie vanuit het verleden, én voor de huidige depositie. Zolang de stikstofdepositie te hoog blijft zal de stikstof zich opnieuw in het ecosysteem van de duinen ophopen. Het is daarom belangrijk dat de overheid de stikstofemissies en daarmee de depositie inperkt. Kortom op de langere termijn is de PAS, ook voor de tapuit, alleen effectief als er ook ingezet wordt op emissiereductie.

Anne Voorbergen
anne.voorbergen@vogelbescherming.nl
Projectleider Duin- en Kustvogels
Zeist, januari 2014